

Ursprungsbetecknande prepositioner efter verbet *få* i norska dialekter

Av Marit Julien och Piotr Garbacz

Den preposition som används för att uttrycka ursprung eller upphov i en konstruktion med verbet 'få' i skriftlig norska är prepositionen *av*. I norska dialekter blir dock även flera andra prepositioner använda för att uttrycka denna relation. Förutom *tå*, som kan räknas som en variant av *av*, finner man *hos*, *hjá* och *med*. Den nyligen färdigställda forskningsinfrastrukturen, *Nordisk dialektkorpus* och *Nordisk syntaxdatabas*, ger oss en möjlighet att närmare undersöka användningen av de ovannämnda prepositionerna i norska dialekter. Vi finner ett tydligt geografiskt mönster: vid verbet *få* används prepositionen *hos* som ursprungsmarkör i norra Norge, prepositionen *hjá* i en del dialekter i västra och centrala Norge, prepositionen *med* i nordvästra Norge, medan *av* används i de sydligaste delarna av landet. I Trøndelag är variationen stor, och prepositionerna *av*, *tå*, *med*, och även *te* används. Dessutom visar det sig att det råder olika typer av synkretism mellan uttryck för lokation, ursprung och mål i det norska prepositionssystemet: några av dessa typer har påståtts vara ytterst sällsynta utifrån det typologiska perspektivet, eller till och med icke-belagda i världens språk.¹

1 Inledning

Den preposition som typiskt uttrycker ursprung eller givare vid verbet *få* i de två norska skriftspråken (bokmål och nynorsk) är prepositionen *av* (se Hellevik 1966: 272, Knudsen m.fl. 1937a: 136). Samma preposition används i denna funktion i flera norska dialekter, se ett exempel taget från *Nordisk Dialektkorpus* i (1) nedan.

1. Vi vill tacka den anonyma granskaren för värdefulla synpunkter på en tidigare version av denna artikel.

(1) *eg fekk rasarbane av farmor og faffar* (gjesdal_01um)

I dialekterna finns det dock en hel rad prepositioner som kan användas i samma funktion: *tå* (< *ut av*), *hos* (Vikør 2005: 619), *hjá* (Vikør 2005: 506), *med* (Grønvik 2008: 1215).

Huvudmålet för denna artikel är att undersöka användningen av prepositionerna *tå*, *hos*, *hjá*, och *med* i den ovannämnda funktionen i olika norska dialekter, något som hittills inte studerats systematiskt. Ett annat mål är att dra typologiska slutsatser om användningen av element som markerar mål, ursprung och plats. Våra fynd kontrasteras med påståenden som nyligen framförts av Pantcheva (2010) om att (a) synkretism mellan markörerna för ursprung och plats (där markören för plats är olik markören för mål) samt (b) synkretism mellan markörerna för mål och ursprung (där markören för mål är olik markören för plats) inte synes förekomma i världens språk (Pantcheva 2010:1072–74).² Dessa påståenden är en av utgångspunkterna för Pantchevas (2010) analys av den underliggande syntaktiska strukturen för plats-, mål- och ursprungsmarkering i världens språk.

Artikeln är strukturerad som följer. I avsnitt 2 presenterar vi kort de två elektroniska databaser vi använt oss av samt diskuterar studiens metodologiska aspekter. I avsnitt 3 diskuterar vi användningen av varje av de ovannämnda prepositionerna i funktionen som ursprungsbetecknare vid verbet *få*, såsom det beskrivits i litteraturen. Därefter kontrasterar vi denna bild med våra egna undersökningar i NDK och NSD i avsnitt 4. Avsnitt 5 ägnas åt diskussion av fynden, medan avsnitt 6 ger en sammanfattning av artikeln.

2 Metod

Som dataunderlag har vi i vår undersökning använt det material som finns tillgängligt i två elektroniska databaser: *Nordisk dialektkorpus* (hädanefters NDK) och *Nordisk syntaxdatabas* (hädanefters NSD). Huvudanledningen har varit att vi genom databaserna får tillgång till dagsaktuella (alltså ej föräldrade) dialektdata, både spontana och eliciterade sådana, utan att behöva företa egna, tids- och resurskrävande, fält-

2. Pantcheva (2010: 1072) använder uttrycket “unattested crosslinguistically.”

studier av norska dialekter. Dessutom möjliggör vårt tillvägagångssätt att kontrastera det rapporterade och det faktiska språkbruket.

NDC är en morfologiskt taggad korpus bestående av transkriptioner av samtal på dialekt (både mellan två användare av samma dialekt och, i något mindre utsträckning, mellan en intervjuare och en dialekttalare). Den innehåller bl.a. inspelningar från 163 norska orter (tillsammans 564 informanter som står för omkr. 2 190 000 ord) från perioden 1951–2012, varvid huvuddelen av materialet spelats in mellan 2006 och 2012. Korpusens målsättning har varit att låta varje mätpunkt representeras av fyra informanter, två i åldern 15–30 år (en man och en kvinna) och två i åldern 50+ (igen, en man och en kvinna). Informanterna skulle ha varit födda och uppvuxna på den aktuella orten, inte ha bott hemifrån längre än sju år sammanlagt och inte ha högre utbildning (för att i görligaste mån utesluta preskriptivism och exponering för “standardspråk” hos informanterna). Inspelningarna har transkriberats av modersmålstalare av norska till både bokmål och en ljudnära transkription enligt de principer som utarbetats internt hos Tekstlaboratoriet vid UiO.³ I denna artikel följer vi den ljudnära transkriptionen i samtliga exempel tagna från NDC. En mer utförlig beskrivning av NDC står att finna i Johannessen m.fl. (2009).

NSD innehåller bl.a. bedömningar av ett 140-tal testmeningar samlade från 413 norska talare fördelade på 107 orter. Informanterna har valts enligt samma kriterier som NDC:s informanter och i de flesta fall handlar det dessutom om exakt samma personer. Varje testmening hade spelats in på den dialekt, vilkens talare skulle bedöma meningen (eller i vissa fall på en mycket närliggande dialekt) och därefter spelades den upp för informanten, en eller flera gånger. Informanten ombads att precisera om meningen var välformad för henne/honom i hennes/hans roll som dialekttalare. Det underströks alltid att testet inte handlade om vilket svar som är korrekt enligt “standardspråksnormen.” Meningen skulle bedömas med hjälp av en femgradig skala, där 1 betydde att meningen var helt oacceptabel för dialekttalaren medan 5 betydde att meningen var fullt acceptabel. I arbetet med NSD antas meningar som fått 1 eller 2 på skalan att vara ogrammatiska (*) medan meningar som fått 3 på skalan anses vara marginellt möjliga (?) och de som fått 4 eller 5 anses vara gramma-

3. Se <http://www.tekstlab.uio.no/nota/scandiasyn/Transkripsjonsrettleing%20for%20ScanDiaSyn.pdf>

tiska (^{ok}).⁴ Bedömningen genomfördes under avslappnade former, nästan alltid på informantens hemort och ofta hemma hos informanten. Informanten skulle bedöma de presenterade meningarna, där vissa hade en eller flera alternativa former medan andra (som exempelvis testmeningen #996 som ju skulle testa prepositionsvalet efter verbet *få*) inte hade några alternativ. En mer utförlig beskrivning av NSD står att finna i Lindstad m.fl. (2009).

3 Ursprungsbetecknande prepositioner med *få*

I detta avsnitt ger vi en kort presentation av de prepositioner som används i norska dialekter till att uttrycka ursprung vid verbet *få*, och till sist kommenterar vi prepositionen *fra/frå*.

3.1 Prepositionen *av*

Prepositionen *av* är historiskt sett en kontinuant av den fornnordiska prepositionen *af*, urgerm. **abá*, och besläktad med gr. $\alpha\phi\alpha$ och lat. *ab*, båda med betydelsen 'från, bort' (Bjorvand & Lindeman 2007: 64). Förutom att beteckna ursprung med *få* har prepositionen en del andra betydelser, se exempelvis Hellevik (1966: 269–76) och Knudsen m.fl. (1937b: 134–40). Några av dessa som är belagda i Nordisk dialektkorpus visas i (2)–(6). I (2) betecknar prepositionen orsak, i (3) material, i (4) helheten i relationen del–helhet och i (5) agenten i en passiv sats.

(2) <i>eg bler dårli av McDonalds-mad</i>	(stavanger_01um)
(3) <i>matpyllseddn da va bærre av innmat</i>	(aurland_ma_02)
(4) <i>de var en del av livet</i>	(stange_02uk)
(5) <i>di bi tadd med av fårelldra</i>	(stamsund_02uk)

3.2 Prepositionen *tå*

Prepositionen *tå* har utvecklats ur en sammansmältning av prepositionerna *ut* och *av* (Rietz 1867: 770–71, Aasen 1873: 802), och i flera norska dialekter har den ersatt prepositionen *av*.

4. Meningar som får ett 3 av informanterna är dock något mer problematiska. Denna bedömning kan i vissa fall snarare indikera att informanten inte vet hur han eller hon ska ställa sig till testmeningen, inte att meningen är delvis acceptabel.

Prepositionen *tå*, liksom dess variant *ta*, används i kontexter motsvarande *dem*, i vilka prepositionen *av* brukas i standardvarieteterna. Därav följer också att prepositionen *tå/ta* kan beteckna ursprung i konstruktionen med verbet *få*, se (6) nedan.

- (6) *dømm får patroner tå våssj* (aremark_03gm)

3.3 Prepositionen *hjá*

Prepositionen *hjá* förekommer i en rad olika former i de södra, västra och centrala norska dialekterna. Bland de dialektala formerna kan *jå*, *sjå*, *kjá* och *isjá* nämnas (Vikør 2005: 506). *Hjá* går tillbaka på den norröna prepositionen (*i*) *hjá* som är en vidareutveckling av substantivet *hjá*, som normalt är belagt i den plurala formen *hjú/hjúnn/hjón* med betydelsen 'makar' (Bjorvand & Lindeman 2007: 515). Prepositionen är fullt produktiv i modern färöiska och isländska. Förutom den rent lokativa betydelsen uppträder det fornvästnordiska *hjá* också efter verbet *få*, där det kan uttrycka ursprung (Heggstad m.fl. 1990: 187). Denna användning har bevarats fram till våra dagar i vissa norska dialekter, som i exemplet i (7).

- (7) *e fekk fæmm krone já tannta mi* (lindaas_03gm)

3.4 Prepositionen *hos*

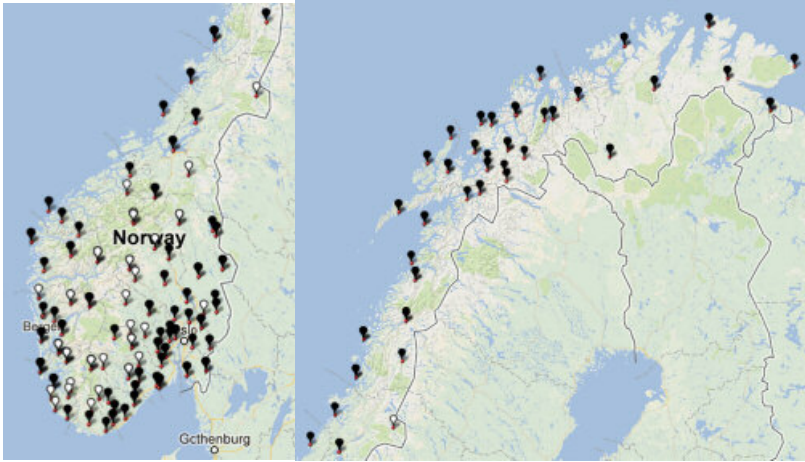
Prepositionen *hos* har utvecklats av substantivet *hus*, i en utveckling parallell med den som möter hos franska prepositionen *chez* 'hos' (Bjorvand & Lindeman 2007: 506). I fornvästnordiskan motsvaras det moderna *hos* av det äldre *hjá* (se avsnitt 3.2. ovan). I danska och svenska trängde *hos* undan *hjá* redan i fornspråket, och samma process utspelade sig senare i de flesta norska dialekterna.

Basfunktionen som prepositionen *hos* uppvisar, i alla varieteter av norska som använder den, är som lokationsmarkör med ett animat komplement (helst en human referent). Detta visas i (8), där *hos åss* betyder 'där vi bor'. En annan relativt vanlig funktion hos prepositionen *hos* visas i (9), där *hos barn* åsyftar att en egenskap förekommer hos en grupp individer (jfr Knudsen m.fl. 1937b: 1906). Användningen i (9) kan inte knytas till några särskilda varieteter av norska, däremot kan den betecknas som hörande till det formella registret.⁵

5. Detta bekräftas av att denna användning inte är belagd i NDK, som enbart innehåller informella samtal.

- (8) *ho bor i føssjtetasjn hos åss* (hammerfest_04gk)
(9) *Søvnproblemer hos barn er svært vanlige.*

Kartan nedan visar distributionen av *hos* and *hjá* (och deras varianter) i dagens norska dialekter.

Ill. 1: Distributionen av varianterna av prepositionen *hos* (svarta punkter) och prepositionen *hjá* (vita punkter) i norska dialekter enligt Nordisk dialektkorpus.

3.5 Prepositionen *med*

Prepositionen *med* har utvecklats ur ett äldre germanskt **miði* som går tillbaka på ett uie. **me-tí* och som återfinns i grekiskans *μετά* (Kluge 1975: 482).

I norska dialekter kan *med* beteckna ursprung vid verbet *få* (Grønvik 2008: 1215).⁶ Ett exempel visas i (10) nedan.

- (10) *du får ikkje noko vatn med meg...* (Grønvik 2008: 1215)

3.6 Prepositionen *fra/frå*

Prepositionen *fra*, med den alternativa formen *frå*, har utvecklats ur ett äldre adverbial *fram* med den ursprungliga betydelsen 'framöver' och går tillbaka på urg. **frama-* med betydelsen 'god, framstående' (Bjorvand & Lindeman 2007: 3 01). Prepositionen är besläktad med det grekiska ad-

6. Betydelse nummer 11b i artikeln *med* i *Norsk ordbok* (Grønvik 2008: 1215).

verbet (och senare en preposition) □□□, lat. *prō* (Bjorvand & Lindeman 2007: 302–03).

I modern norska har prepositionen *fra/frå* många användningar. Den kan bland annat ange utgångspunkt för rörelse eller riktning, och även beteckna person som är upphov till gärning, förhållande eller produkt (Bø m.fl. 1994: 918). I den senare betydelsen uppträder *fra/frå* inte så sällan tillsammans med verbet *få*, som i (11):

(11) *e fekk bræv frå hann # va en totre år sea* (alvdal_04gk)

Detta medför dock ej att *frå* används i samma funktion som *av* och de övriga prepositionerna som vi har presenterat ovan, något som tydligt framgår av det faktum att det är möjligt att lägga till en fras som uttrycker ursprung till meningen i (11). Sök i NDK på *få* följt av *frå* eller *fra* indikerar att det vi ser i (11) är en användning av *fra/frå* som är vanligt förekommande i alla norska varieteter.⁷

4 Resultat

4.1 Nordisk syntaxdatabas (NSD)

I NSD användes testsatsen i (12), med fonetisk och morfologisk anpassning till den aktuella dialekten, för att testa huruvida prepositionerna *hos*, *hjá* och *med* kan uttrycka ursprung i konstruktionen med verbet *få*.

(12) *Jeg fikk hanskene hos Per Ivar* (#996)

På flera orter i Møre og Romsdal och i Trøndelag testade man meningen #996 med prepositionen *med* istället för *hos*.⁸ Testmeningen i (13) användes exempelvis i Volda (Møre og Romsdal).

(13) *E fikk hainskainn med n Per Ivar* (#996, Volda)

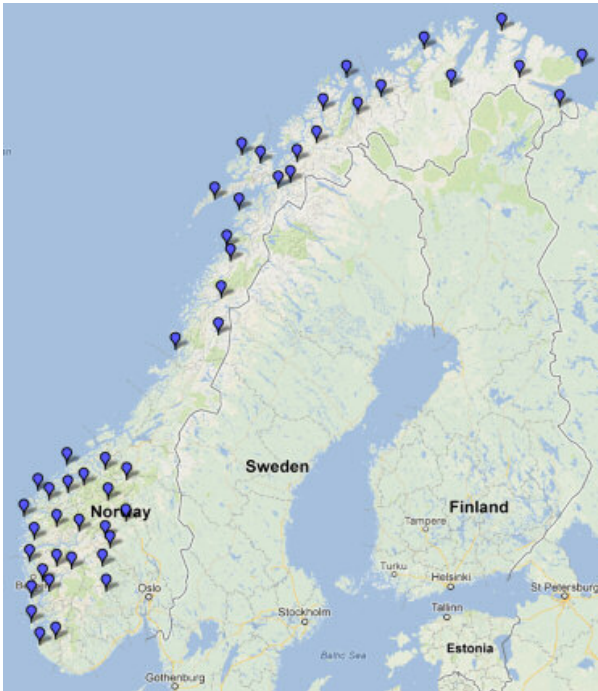
7. Jfr också det som står i artikeln om *från* i SAOB (*Ordbok över svenska språket* 1893–), betydelse 9: "ifråga om ursprung l. upphov. a) betecknande den l. det från vilken (vilket) man erhåller l. hämtar ngt."

8. De aktuella orterna är: Aure, Bud, Gauldal, Herøy i Møre og Romsdal, Inderøy, Lierne, Meråker, Namdalen, Oppdal, Rauma, Røros, Selbu, Stranda, Stryn, Surnadal, Todalen, Trondheim och Volda. I Surnadal testades dock meningen av misstag med prepositionen *hos*, något som fört till att informanterna avvisat den.

Vidare kan vissa norska dialekter använda prepositionen *hjá* i samma konstruktion, varför även denna testades i centrala och västra Norge, se testmeningen i (14) som användes i Eidfjord (Hordaland).⁹

(14) *E fekk hanskanne hjå Per Ivar* (#996, Eidfjord)

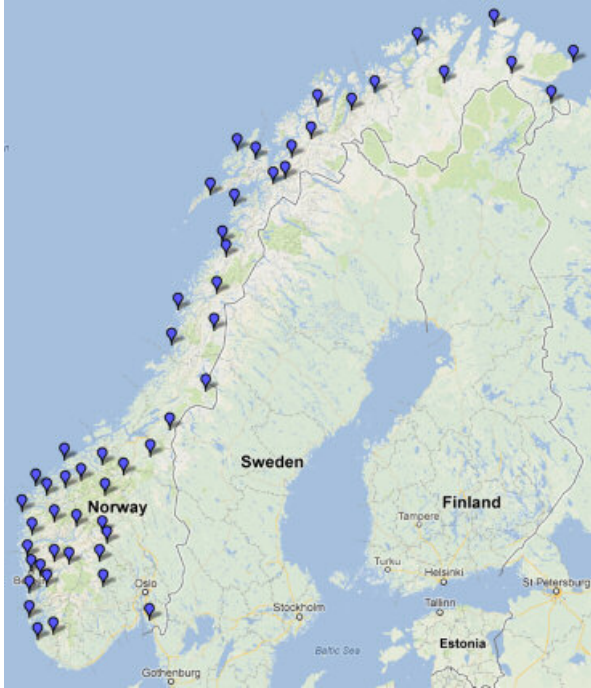
Orterna där prepositionerna *hos*, *hjá* och *med* kan uttrycka ursprung vid verbet *få* enligt informanterna i NSD visas nedan (Ill. 2).

Ill. 2: Orter där prepositionerna *hos*, *hjá* eller *med* i uttryck för ursprung i konstruktionen *med* verbet *få* bedöms som grammatiska.

Orterna bildar två geografiska områden: den ena i nordvästra och centrala Norge och den andra i norra Norge. Bedömningarna varierar knappt mellan olika åldergrupper: som kartorna 3 och 4 visar, är resultaten myc-

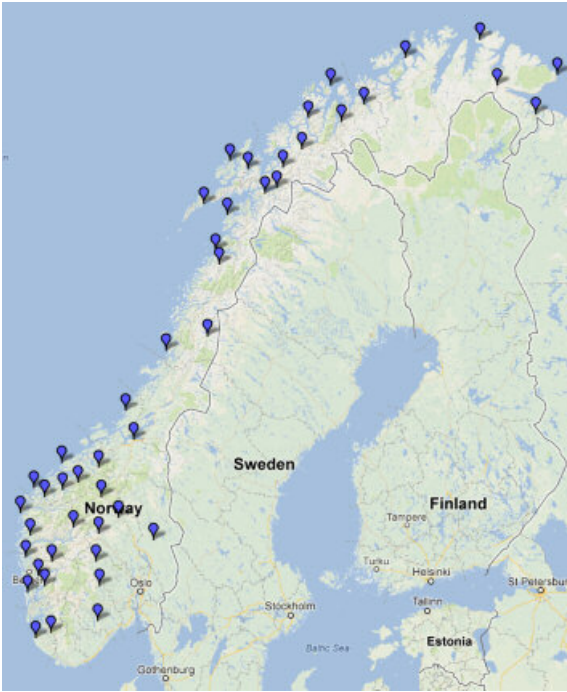
9. De aktuella orterna är: Eidfjord, Gausdal, Karmøy, Kvam, Lom, Tinn, Valle, Vang, Vestre Slidre och Voss.

Ill. 3: Orter där prepositionerna *hos*, *hjä* eller *med* i uttryck för ursprung i konstruktionen *med verbet få* bedöms som grammatiska av informanter äldre än 50 år.

ket lika för både de informanterna som är äldre än 50 (Ill. 3) och de som är mellan 15 och 30 (Ill. 4).

En närmare titt på resultaten visar att *hos* som ursprungsuttryck accepterades av nästan alla informanter i norra Norge, dvs. i länen Nordland, Troms och Finnmark, från orten Sømna i söder till orten Kjøllefjord i norr. I Nordland avvisades användningen av yngre informanter från Herøy, samt av den yngre, manlige informanten från Mo i Rana. På två orter i Finnmark, i Kautokeino och Lakselv, varierade bedömningarna. I Kautokeino accepterade den yngre manliga informanten testmeningen, medan både den yngre kvinnliga och den äldre manliga informanten avvisade den. Den äldre kvinnliga informanten på samma ort var osäker på om testmeningen var grammatisk i hennes språk. I Lakselv bedömdes konstruktionen som välformad av de äldre informanterna, medan de yngre ansåg den vara endast marginellt möjlig för sitt språk. Denna variation, och de avviker från det annars robusta mönstret

Ill. 4: Orter där prepositionerna *hos*, *hjå* eller *med* i uttryck för ursprung i konstruktionen *med verbet få* bedöms som grammatiska av informanter i åldern 15 till 30 år.

som vi ser i såväl Kautokeino som Lakselv, kan möjligen kopplas till det faktum att många talare på dessa orter har en samiskspråkig bakgrund (Kautokeino) eller en finskspråkig sådan (Lakselv). Kanske är denna flerspråkiga bakgrund orsaken till att vissa talare inte har samma intuition angående huruvida *hos* kan användas för att uttrycka ursprung vid verbet *få*. Å andra sidan menar alla informanter på andra orter där det samiska substratet är starkt, t.ex. i Tana (Finnmark), att de kan använda konstruktionen. Det går inte att komma ifrån att det låga antalet informanter på varje ort också kan bidra till att mönstret inte kommer fram tydligare.

I Møre og Romsdal blev testsatsen i (13) (med prepositionen *med*) generellt accepterad. Detta bekräftar distributionen av mönstret nämnt i Grønvik (2008: 1215). I Trøndelag avvisades däremot konstruktionen av flera av talarna, se Ill. 5 nedan.

I Sogn og Fjordane, Hordaland, i Buskeruds och Opplands fjellområden samt på vissa orter i Rogaland accepterades den primärt lokativa

Ill. 5: Orter där informanterna har bedömt testmeningen #996 med prepositionen med istället för hos. De svarta punkterna betyder att meningen avvisats, de gråa att meningen generellt bedöms som tveksam och de vita att meningen accepteras.

prepositionen *hjá* (eller dess varianter) som ursprungsmarkör. I Ål (Buskerud) blev prepositionen *hos* testad i samma funktion, och den accepterades av alla informanter. I Gausdal, nära Lillehammer, avvisade dock informanterna unisont *sjå* (den lokala formen av *hjá*) som ursprungsmarkör. I det övriga sydliga Norge testades prepositionen *hjá* (i formen *sjå*) i den aktuella konstruktionen på orterna Valle (Aust-Agder) och Tinn (Telemark). Konstruktionen avvisades som ogrammatisk i Valle, men godkändes i Tinn. På de övriga orterna i det aktuella området testades prepositionen *hos*, men enligt de flesta informanterna kan den inte användas som ursprungsmarkör vid verbet *få*. Det finns dock några undantag: *hos* i den aktuella konstruktionen godkändes av en äldre kvinnlig

informant i Kristiansand, av de äldre informanterna i Fredrikstad och av de yngre informanterna i Nissedal och på Rena. Det kan dock tänkas att en del av de positiva resultaten beror på att frasen *hos Per Ivar* i testmeningen tolkades lokativt. Bedömningar av testmeningen #996 med prepositionen *hjá* och dess varianter istället för prepositionen *hos* visas på Ill. 6 nedan.

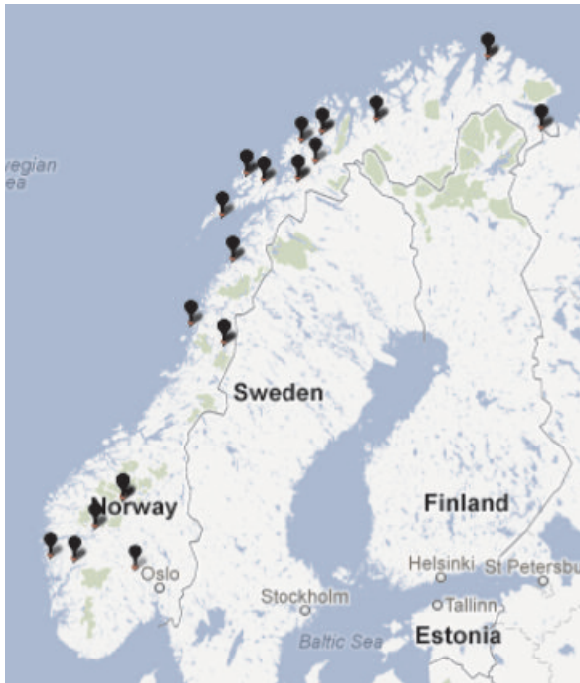
Ill. 6: Orter där informanterna har bedömt testmeningen #996 med prepositionen *hjá* istället för *hos*. De svarta punkterna betyder att meningen avvisats, de gråa att meningen generellt bedöms som tveksam och de vita att meningen accepteras.

Resultaten från Trøndelag ger en mer komplex bild, som kommer att diskuteras närmare i nästa avsnitt, när data från NSD kontrasteras med data från NDK.

4.2 Nordisk dialektkorpus (NDK)

Data från NSD som presenterats ovan har i denna undersökning supplerats med data från NDK, där vi sökt efter förekomster av verbet *få* för att se vilka prepositioner som uppträder med detta verb i ursprungsmarkeringsfunktionen. Vi har funnit exempel från flera orter, så att en jämförelse med NSD blir möjlig.

För det första är denna användning av prepositionen *hos* belagd i norra Norge, i Finnmark (Kirkenes, Kjøllefjord), Troms (Botnhamn, Kirkesdalen, Kvæfjord, Kvænangen, Lavangen, Tromsø, Tromsøysund), och Nordland (Bodø, Hattfjelldal, Herøy, Myre, Stamsund). Vidare finner vi förekomster av *hjá* (och dess varianter) i västnorska Sogn og Fjordane (Luster) och Hordaland (Lindås, Voss), liksom i orterna Lesja och Lom (Oppland) samt Flå (Buskerud). Alla dessa orter visas på Ill. 7.

Ill. 7: Prepositionen *hos/hjá* som ursprungsmarkör vid verbet *få*, data från Nordisk dialektkorpus. (Svarta punkter = orter där konstruktionen är belagd).

Några exempel från korpusen visas i (15)–(19).

(15) <i>så fikk hann besje åss sekretærn sin att...</i>	(kirkenes_03gm)
(16) <i>ka du fikk hoss ho # Berta?</i>	(myre_02uk)
(17) <i>så dæ fikk ho hoss me</i>	(stamsund_03gm)
(18) <i>e fekk fæmm krone jå tanntå mi</i>	(lindaas_03gm)
(19) <i>kann e få æin fasit jå deg?</i>	(voss_04gk)

Det visar sig att alla exempel med prepositionen *hjá* som är belagda i södra Norge i korpusen producerats av äldre informanter. Detta behöver dock inte återspegla de faktiska förhållanden, eftersom antalet belägg på denna användning av *hjá* i NDK är förhållandevis lågt. Frånvaron av exempel som producerats av yngre informanter kan därför vara tillfällig. Man kan också peka på att bedömningarna i NSD visar att *hjá* accepteras av såväl yngre som äldre informanter i Lindås, i Luster, i Lom och på Voss, medan konstruktionen avvisas av både de yngre och de äldre i Flå. Detta tyder på att användningen av *hjá* som ursprungsmarkör vid verbet *få* är på väg ut i Flå, dvs. på den av orterna av dem som visas på Ill. 7 som ligger närmast Oslo.

I norra Norge är däremot *hos* som ursprungsmarkör belagt i både de yngre och de äldre informanternas språk. Testmeningen #996 accepterades där av alla informanter, med de undantag som nämnts i 4.1. Detta tyder på att *hos* är eller håller på att bli den ursprungsmarkör vid *få* som helst används i hela norra Norge.

I avsnitt 4.1 har vi visat att informanterna från Møre og Romsdal accepterade prepositionen *med* som ursprungsmarkör i konstruktionen med verbet *få*, och detta bekräftas i vår korpusundersökning. Det gäller både yngre och äldre talare. Exemplet i (20) kommer från en äldre man, medan exemplet i (21) har yttrats av en yngre man.

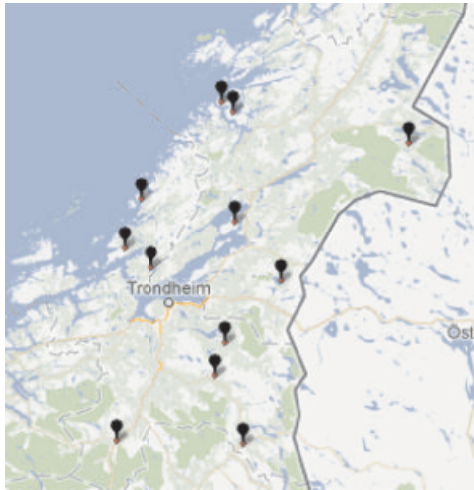
(20) <i>ho får pottet me me</i>	(surnadal_18)
(21) <i>tja fekk ittje ho Marte et tilbud me na då</i>	(heroeyMR_01um)

Data från både korpusen och databasen tyder på att användningen av prepositionen *med* som ursprungsmarkör står starkt i det aktuella området. Detta gäller inte bara Møre og Romsdal, men även angränsande delar av Sogn og Fjordane, där vi har belägg från Stryn, som ligger i länets norra del.

Vad gäller korpusmaterialet från Trøndelag finns det bara tre belägg på *få* med uttryckt ursprung. I alla dessa belägg, se (22)–(24), är det prepositionen *tå* som används, alltså den preposition som i många norska dialekter har ersatt prepositionen *av*.

- (22) *å så hi dæmm fått besje **tå** mora te...* (inderoey_03gm)
 (23) *æ fekk melling **tå** n Hans* (skaugdalen_36)
 (24) *han ha fått friarbrev på domngvis **tå** ei utrlannsk ei* (skaugdalen_36)

På Inderøy testades dock konstruktionen med prepositionen *med*, medan prepositionen *hos* användes i testmeningen som bedömdes av informanterna i Skaugdalen. På båda ställen avvisades #996 av samtliga informanter. Eftersom prepositionen *tå* inte testades i samma konstruktion vare sig på Inderøy eller i Skaugdalen kan vi inte dra några slutsatser om hur utbredd användningen av *tå* är. Vi kan dock se i korpusen att prepositionen *tå* också används i andra kontexter på flera orter i Trøndelag. Belägg på *tå* i Trøndelag visas på Ill. 8. Den enda orten där prepositionen inte är belagd är Trondheim, landsdelens huvudstad. Detta bekräftar den redan tidigare observerade tendensen att *tå* snarare förekommer i bygdemål än i stadsdialekter.

Ill. 8: Förekomsten av prepositionen *tå* i Trøndelag i diverse kontexter.

Förutom i Skaugdalen testades prepositionen *hos* i funktionen som ursprungsmarkör i Bjugn och på Stokkøya, två orter som ligger på kusten nordväst om Trondheim. Testmeningen avvisades på båda orterna, med undantag för de yngre informanterna på Stokkøya, som ansåg konstruktionen vara fullständig möjlig i sin dialekt. Givet detta är det förvånande att det inte finns några som helst förekomster av *hos* i korpusmaterialet från Stokkøya, inte bara i funktionen som ursprungsmarkör, men inte heller i någon annan funktion. Däremot är det flera belägg på prepositionen *te* i betydelsen 'hemma hos någon'. Standardvarieteterna använder här antingen *hos* eller *hjá*. Ett exempel producerat av en yngre kvinna visas i (25).

(25) *æ e te mor mi i hælgen* (stokkoeya_31)

Grundbetydelsen hos *te* är illativ, och prepositionen motsvarar *til* i bokmål och nynorsk. I (26) visas ett exempel där samma talare, den yngre kvinnan från Stokkøya, använder prepositionen *te* i den illativa funktionen:

(26) *vi kjæm sikkert fram i titia te hotellet* (stokkoeya_31)

Det är därför oklart hur resultaten från Stokkøya bör tolkas. Det kan dock läggas till att prepositionen *hos* inte används i någon större utsträckning i Trøndelag generellt sett. I korpusen kan *hos* beläggas bara hos fyra informanter i landsdelen: en äldre kvinna från Trondheim, en äldre kvinna från Inderøy, samt en yngre man och en yngre kvinna från Oppdal. I alla dessa belägg uttrycker *hos* betydelsen 'hemma hos'. Vidare finns det exempel på *hjá* från Oppdal (i formen *sjå*) och Lierne (i formen *sje*). Förutom dessa fall används andra prepositioner än *hos* och *hjá* för att uttrycka betydelsen 'hemma hos' i Trøndelag, och det är också andra prepositioner som markerar ursprung vid verbet *få*, t.ex. prepositionen *med* som testats i denna funktion på några orter i Trøndelag. Som redan nämnt avvisades testmeningen #996 med prepositionen *med* på Inderøy, i Namdalen och på Røros, men den godkändes av äldre informanter i Oppdal, i Gauldalen och i Lierne, samt av en del yngre och av samtliga äldre informanter på orterna Meråker och Selbu. Slutligen avvisade de äldre informanterna i Trondheim testmeningen #996, medan de yngre

inte gjorde det.¹⁰ Resultaten tyder på att användningen av *med* som ursprungsmarkör i konstruktionen med verbet *få* minskar på de flesta orterna i Trøndelag, kanske undantaget Trondheim. Talare av Trondheim-dialekten har förövrigt upplyst författarna om att den mest naturliga ursprungsmarkören vid verbet *få* för dem hade varit prepositionen *te* eller *av*. Data från korpusen bekräftar att båda används i Trondheim, även om det inte finns några belägg på att de används som ursprungsmarkör vid verbet *få*. Vidare har vi fått upplysningar från talare av andra tröndska dialekter om att de föredrar att använda prepositionen *åt* som ursprungsmarkör i konstruktionen med verbet *få*. Vi finner dock inga belägg på det i korpusen, samtidigt som prepositionen inte testats i den aktuella kontexten i NSD (testmening #996). Vilka prepositioner som faktiskt används i denna konstruktion i Trondheim återstår därför att undersökas.

Prepositionen *åt* har en rad användningar i norska dialekter och i det nynorska skriftspråket. Dess grundbetydelse är 'mot, i riktning mot, till' (se t.ex. Hovdenak m.fl. 1986: 869), men ofta används den även som possessivmarkör. Sökningar i NDK visar att *åt* förekommer i alla delar av Norge, med undantag för Sogn og Fjordane. Detta betyder dock inte att *åt* förekommer på alla orter, då prepositionen är typisk för traditionella bygdemål.

Som vi redan har nämnt, har inte användningen av *åt* som ursprungsmarkör testats i NSD. Det som däremot kan observeras i korpusen är att *åt* förekommer i samma kontexter som *te*, dvs. att *åt* har en lokativ eller en illativ betydelse, se exemplen (27)–(28) (jfr exemplen (25) och (26) ovan). Det visar sig också att vissa dialekter byter ut *tå* och *av* mot *åt*. I (29) finner vi prepositionen *åt* i en kontext där många andra dialekter föredrar *tå* eller *av*.

(27) <i>de va väll likens åt dåkk å de?</i>	(roeros_03gm)
(28) <i>hann sykkla jo åt staa</i>	(roeros_03gm)
(29) <i>hann bodde på n annre sidn åt sjøa</i>	(roeros_04gk)

Märk att alla beläggen i (27), (28) och (29) kommer från samma ort, Røros. Det synes vara klart att *åt* är en multifunktionell preposition i

10. Av de yngre talarna i Trondheim bedömer mannen #996 som fullt acceptabel i hans språk, medan kvinnan bedömer meningen som marginellt möjlig.

Rørosdialekten. Eftersom betydelsen hos *åt* överlappar med den hos *te*, *av* och *tå*, som ju alla kan fungera som ursprungsmarkör med *få* i norska dialekter, är det kanske inte förvånande att även *åt* kan ha samma funktion.

Medan det finns mycket variation i Trøndelag angående vilka prepositioner som kan vara ursprungsmarkörer med *få*, är det mindre variation inom samma konstruktion i resten av Norge. I Västnorge, söder om områden där vi finner prepositionerna *med* och *hjá* i den aktuella konstruktionen, är det bara prepositionen *av* som är belagd i korpusen i den aktuella kontexten. Ett av beläggen visades i (1) ovan, ett annat visas i (30) nedan.

(30) *eg fekk jo nye ruller i av onngane* (karmoey_03gm)

Också i södra Norge och runt Oslofjorden finner vi prepositionen *av* i funktionen som ursprungsmarkör med *få*, medan vi finner *ta* eller *tå* på det östnorska inlandet, se (31) och (32).

(31) *dømm fe litt avlasstning tā en aan* (gausdal_08gk)

(32) *så fækk je en ta onngkeln min* (alvdal_03gm)

5 Diskussion

Översikten över relevanta data från NSD och NDK visar att det finns en betydlig variation angående vilken preposition som har grammatikaliseras som ursprungsmarkör vid verbet *få*.

Intressant nog finns det ett klart geografiskt distributionsmönster här. I norra Norge, dvs. i Finnmark, Troms och Nordland, finner man prepositionen *hos*, som annars är den primära markören för lokalisering av en personlig referent i konstruktionstypen 'hos någon', en användning som återfinns i de flesta delarna av landet. I Møre og Romsdal är det prepositionen *med* som oftast används för att markera ursprung vid verbet *få*. Prepositionen *med* är en samgermansk preposition som förekommer i alla de nordiska språken i olika funktioner (med undantag för färöiska, där dess bruk är starkt begränsat, se Jacobsen & Matras 1961: 276). Att prepositionen också kan uttrycka ursprung vid verbet *få* noteras i Grønvik (2008: 1215), och slående nog är påståendet underbyggt med exempel

från Møre og Romsdal eller trakter som angränsar till länet. Vidare observerar Grønvik (2008: 1215) att *med* också kan användas med betydelsen 'hemma hos någon', dvs. som en lokativ markör med en animat, human referent. Också detta påstående illustreras huvudsakligen med exempel från Møre og Romsdal. Vi drar därför slutsatsen att *med* har delvis samma funktioner i Møre og Romsdal som *hos* har i Finnmark, Troms och Nordland. Som Ill. 1 visar, finner vi varken *hos* eller det synonyma *hjá* i Møre og Romsdal, varför man kan konkludera att andra prepositioner har tagit över den lokativa funktionen som *hos* eller *hjá* har i andra delar av landet.

I Trøndelag finner vi former av *hjá* som uttrycker lokation i den södra periferin av regionen (Oppdal) och även i den östra periferin (Lierne). På dessa orter, liksom på vissa andra orter i Trøndelag, accepteras prepositionen *med* som ursprungsmarkör vid verbet *få*, särskilt av äldre informanter. Detta skulle tyda på att *med* har använts i denna funktion tidigare, kanske tillsammans med prepositionen *hjá*. På de övriga orterna i Trøndelag är det prepositionen *tå* som används som ursprungsmarkör vid verbet *få*. Denna preposition har utvecklats ur förbindelsen *utav* och är synonym med prepositionen *av*. I många dialekter, inte bara i Trøndelag, men även på alla de orter söder om området där *hjá* används, har prepositionen *av* eller *tå* (inklusive varianten *ta*) ersatt den lokativa prepositionen *hjá* som ursprungsmarkör. Även om detta inte kan beläggas i korpusen, har författarna upplysts av informanterna från Trøndelag att den prepositionen som markerar ursprung vid verbet *få* på flera orter och för flera talare är *åt* eller *te*. Dessa två prepositioner är attesterade på alla de orter i Trøndelag som finns med i dialektdatabasen och dialektkorpusen, med undantag för Trondheim, där *te* kan beläggas, men inte *åt*. På de övriga orterna finns det variation mellan enskilda talare och även hos en och samma talare. Denna variation verkar återspegla en situation där *te* ersätter det äldre *åt*. Ett talande exempel är (33), producerat av en yngre kvinna från Meråker:

(33) *hjemme åt oss ... når n e heim te mamma* (meraaker_02uk)

Det intressanta här är att både *åt* och *te* har illativ betydelse i andra kontexter. Det betyder att det på flera orter i Trøndelag finns synkretism mellan mål, ursprung och lokation. Detta leder oss in på lexikaliseringen av betydelserna *lokation*, *mål* och *ursprung* i det typologiska perspektivet.

Pantcheva (2010: 1046) refererar till tre studier över denna lexikalisering i världens språk (Blake 1977, Noonan 2008, Rice & Kabata 2007), samt genomför en egen undersökning (ibid.). Av de fem logiskt möjliga kombinationerna är det två som förefaller vara vanligast: (1) alla betydelsena lexikaliseras olika, dvs. L(ocation) ⁱ G(oal) ⁱ S(ource) (2) lokation och mål lexikaliseras på samma sätt, men ursprungsbetydelsen lexikaliseras olika, dvs. L(ocation) = G(oal) ⁱ S(ource). Den tredje lexikalisering, L(ocation) = G(oal) = S(ource) är också belagd i mellan 4% och 13% av de undersökta språken (beroende av studien). Däremot är lexikaliseringarna (4) L(ocation) = S(ource) ⁱ G(oal) och (5) L(ocation) ⁱ S(ource) = G(oal) mycket sällsynta (2,5% för båda typerna enligt Noonan 2008), medan varken Pantcheva (2010), Blake (1977) eller Rice & Kabata (2007) finner dem i sina data. Resultat från de tre sistnämnda studierna får Pantcheva (2010:1072) att kalla lexikaliseringarna (4) och (5) för “the unattested patterns” och vidare att påstå att frånvaron av lexikaliseringen (4) “is correctly predicted to be impossible by the decomposed Path structure I defend and the lexicalization theory I adopt” (Pantcheva 2010:1072).

De synkretismer som enligt Pantcheva (2010) inte är möjliga verkar ändå förekomma i prepositionssystemet i flera norska dialekter. I Norge är prepositionen *hos* markör för ursprung (vid verbet *få*) och för lokation samtidigt som den inte kan vara markör för mål, jfr (34), med den lokativa betydelsen hos *hos*, och (35), med ursprungsbetydelsen hos *hos*, med (36), där *te* uttrycker betydelsen *mål*.

(34) *enn så va på besøk **hoss** åss* (lavangen_02uk)

(35) *å vi hadd fådd besje **hoss** trænarn # vårres* (lavangen_02uk)

(36) *sennt di idiotan dær ne **te** Kånngo elle no sånn* (lavangen_01um)

I Møre og Romsdal har vi att göra med en liknande situation: betydelsena *ursprung* och *lokation* lexikaliseras i prepositionen *med* medan samma preposition inte kan lexikaliseras betydelsen *mål*. Samma lexikalisering gäller prepositionen *hjá* och dess fornnordiska motsvarighet *hjá*. En fråga som inställer sig är varför *hos* eller *med* skulle beteckna både lokation och ursprung samtidigt som prepositionerna inte kan fungera som markörer för mål. I det aktuella fallet kunde det faktum att *hos* och *med* tar ett animat, humant komplement i betydelsen ‘hemma hos’, samt det faktum att de också ofta har ett humant komplement när de betecknar ursprunget vid verbet *få*, ha bidragit till synkretismen. Samma process

hade ägt rum med prepositionen *hjá* redan i fornvästnordiskan, där prepositionen *hjá* hade gått från att betyda '(hemma) hos' till att beteckna ursprunget vid verbet *få* (se avsnitt 3.3 ovan). Motsvarande betydelseutveckling undergick senare prepositionen *hos* i norra Norge och prepositionen *med* i Møre og Romsdal. Den gamla, lokativa betydelsen hos prepositionen *hjá* är förresten fortfarande bevarad i områden söder och öst om Møre og Romsdal, på de orter där prepositionen fortfarande används.

I Trøndelag finner vi lexikaliseringen L(ocation) = S(ource) = G(oal) som uttrycks av prepositionen *åt* eller prepositionen *tå*. Detta mönster synes vara ovanligt i världens språk, om än belagt (Pantcheva 2010: 1046, 1070 ff.).

6 Sammanfattning

I denna artikel har vi undersökt vilka prepositioner som i norska dialekter kan fungera som ursprungsmarkörer vid verbet *få*. Studien har genomförts med hjälp av den nyligen färdigställda ScanDianSyn-infrastrukturen, dvs. *Nordisk dialektkorpus* och *Nordisk syntaxdatabas*. Förutom prepositionen *av*, som har denna funktion i flera dialekter och i båda de norska skriftspråken, har vi med hjälp av korpusen och databasen kunnat visa att också prepositionerna *hjá*, *hos*, *med* och *tå* (och deras dialektala varianter) kan förekomma i den aktuella konstruktionen. Det finns ett tydligt geografiskt mönster här. Vid verbet *få* används prepositionen *hos* som ursprungsmarkör i norra Norge (Nordland, Troms och Finnmark), medan prepositionen *hjá* används i västra och centrala Norge (Sogn og Fjordane, Hordaland, Oppland och Buskerud), prepositionen *med* i nordvästra Norge (Møre og Romsdal), prepositionen *av* i de sydliga landsdelarna, medan i Trøndelag används *tå*, *med*, *av* och även *te*. Intressant nog finner vi synkretism mellan uttryck för lokation och ursprung: prepositionerna som primärt markerar lokalitet fungerar dessutom som ursprungsmarkörer. Detta är fallet med *hos* i norra Norge, *med* i Møre og Romsdal, samt *hjá* i västra och centrala Norge. Detta visar sig vara en uttryckssynkretism mellan ursprung och lokation som är mycket sällsynt utifrån det typologiska perspektivet och som även påstått vara icke-förekommande. I Trøndelag förekommer en annan sällsynt uttryckssynkretism, nämligen den mellan mål och ursprung, då prepositionerna *åt*

och *te* kan fungera både som illativmarkörer och som ursprungsmarkörer med verbet *få*. Det norska prepositionssystemet visar sig därför på denna punkt att vara ovanligt i det språktypologiska perspektivet.

Referenser

- Bjorvand, Harald & Fredrik Otto Lindeman. 2007. *Våre arveord*. Oslo: Novus.
- Blake, Barry J. 1977. *Case marking in Australian languages*. No. 23 in Linguistic Series. Australian Institute of Aboriginal Studies, Canberra.
- Bø, Reidar m.fl. (red.) 1994. *Norsk ordbok: ordbok over det norske folkemålet og det nynorske skriftmålet, b. 3: flusker – gigla*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Grønvik, Oddrun (red.). 2008. *Norsk ordbok: ordbok over det norske folkemålet og det nynorske skriftmålet, b. 7: L – mugetuft*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Heggstad, Leiv, Finn Hødnebo & Erik Simensen. 1990. *Norrøn ordbok*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Hellevik, Alf (red.). 1966. *Norsk ordbok: ordbok over det norske folkemålet og det nynorske skriftmålet, b. 1: A – doktrinær*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Hovdenak, Marit m.fl. (red.) 1986. *Nynorskordboka*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Jacobsen, Mads Andreas & Christian Matras. 1961. *Føroysk-donsk orðabók. Færøsk-dansk ordbog*. Tórshavn: Føroya Fróðskaparfelag.
- Johannessen, Janne Bondi m.fl. 2009. "The Nordic Dialect Corpus: an Advanced Research Tool." I: Jokinen, Kristiina & Eckhard Bick (red.) *Proceedings of the 17th Nordic Conference of Computational Linguistics NODALIDA 2009. NEALT Proceedings Series Volume 4*.
- Kluge, Friedrich. 1975. *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*. Berlin & New York: Walter De Gruyter.
- Knudsen, Trygve m.fl. (red) 1937a. *Norsk Riksmålsordbok, b. 1, 1. halvbind, A – for*. Oslo: Aschehoug.
- Knudsen, Trygve m.fl. (red) 1937b. *Norsk Riksmålsordbok, b. 1, 2. halvbind, for – låvevegg*. Oslo: Aschehoug.
- Lindstad, Arne Martinus, m.fl. 2009. "The Nordic Dialect Database:

- Mapping Microsyntactic Variation in the Scandinavian Languages.” I: Kristiina Jokinen & Eckhard Bick (red.), *Proceedings of the 17th Nordic Conference of Computational Linguistics NODALIDA 2009. NEALT Proceedings Series Volume 4*.
- Noonan, Michael. 2008. “Patterns of development, patterns of syncretism of relational morphology in the Bodic languages.” I: *The Role of Semantics and Pragmatics in the Development of Case*, Jóhanna Barðdal & Shobhana Cheliah (red.). John Benjamins, Amsterdam.
- Ordbok över svenska språket*. Svenska akademien (1893–). Lund: Akademi- och bokhandeln Gleerup.
- Pantcheva, Marina. 2010. “The syntactic structure of locations, goals and sources.” *Linguistics* 48:5: 1043–81.
- Rice, Sally & Kaori Kabata. 2007. “Cross-linguistic grammaticalization patterns of the allative.” *Linguistic Typology* 11: 451–514.
- Rietz, Johan Ernst. 1867. *Svenskt dialekt-lexikon: ordbok öfver svenska allmogespråket*. Lund.
- Vikør, Lars S. (red.). 2005. *Norsk ordbok: ordbok over det norske folkemålet og det nynorske skriftmålet, b. 5: Harm – jåttut*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Aasen, Ivar. 1873. *Norsk Ordbog: med dansk Forklaring*. Christiania: Mallings Boghandel.

Marit Julien
Lunds universitet
Nordiska språk
Språk- och litteraturcentrum
Box 201,
SE-221 00 Lund
Marit.Julien@nordlund.lu.se

Piotr Garbacz
Universitetet i Oslo
Institutt for lingvistiske og nordiske
studier
Postboks 1102 Blindern
NO-0317 Oslo
piotr.garbacz@iln.uio.no